

Literatuurgeschiedenis – de middeleeuwen

1	Inleiding	2
2	Keuzes bij deze les – 0:17	2
3	Doel van deze les – 1:19	2
4	De structuur van deze les – 3:41	3
5	Een algemeen beeld van de middeleeuwen – 4:27	3
5.1	De term middeleeuwen – 4:27	3
5.2	Het einde van de klassieke oudheid – 6:47	3
5.2.1	<i>Oorzaak 1: het rijk was te groot voor een centraal gezag – 7:43</i>	3
5.2.2	<i>Oorzaak 2: de Germanen namen de macht over – 10:00</i>	4
5.2.3	<i>Oorzaak 3: het christendom won terrein – 11:57</i>	4
5.3	De overgang van de oudheid naar de middeleeuwen – 13:49	4
5.3.1	<i>De eerste stand: de adel – 14:07</i>	5
5.3.2	<i>De tweede stand: de geestelijkheid – 16:29</i>	5
5.4	Verdwenen verhalen in de middeleeuwen – 17:41	5
5.4.1	<i>Oorzaak 1: de veranderde maatschappij – 18:10</i>	5
5.4.2	<i>Oorzaak 2: bijna niemand kon lezen of schrijven – 20:15</i>	6
5.5	Periodes in de middeleeuwen – 21:30	6
5.6	Het begin van de renaissance – 24:21	7
6	Een aantal teksten – 25:18	7
6.1	Hebban olla vogala – 25:18	7
6.2	Zeldzame teksten – 28:38	8
6.2.1	<i>Oorzaak 1: een orale traditie – 29:13</i>	8
6.2.2	<i>Oorzaak 2: hergebruik van perkament – 30:30</i>	8
6.3	Karel en Elegast – 32:51	8
6.3.1	<i>Karelromans en epische verdichting – 33:29</i>	8
6.4	De introductie van het verhaal – 36:06	9
6.4.1	<i>De inhoud – 38:26</i>	10
6.5	Arthurromans – 43:57	11
6.5.1	<i>Wie was Arthur? – 44:05</i>	11
6.5.2	<i>Karelromans versus Arthurromans – 45:05</i>	11
6.6	Vanden Vos Reynaerde – 48:46	12
6.6.1	<i>Een bijzonder verhaal – 49:05</i>	12
6.6.2	<i>De introductie van het verhaal – 50:09</i>	12
6.6.3	<i>De inhoud – 55:44</i>	13
6.7	Maria – 1:04:33	14
6.7.1	<i>Exempelen – 1:05:21</i>	15
6.7.2	<i>Beatrijs – 1:05:55</i>	15
6.7.3	<i>Mariken van Nieuwmeghen – 1:13:49</i>	16
6.8	Liederen – 1:21:13	18
7	Het slot – 1:39:34	23

1 Inleiding

Deze syllabus is gebaseerd op de videoles met invuloefeningen van Online Nederlands over Middelnederlandse literatuur, oftewel Nederlandse literatuur uit de middeleeuwen. Op deze manier heb je twee manieren om de stof te leren: via de video en via deze syllabus. Het voordeel van de video is dat je een leraar hebt die alles uitlegt en daar allerlei verhelderende plaatjes bij gebruikt, maar die je bovendien op pauze kunt zetten, terug of vooruit kunt spoelen. Het voordeel van de syllabus is dat je de tekst echt voor je ziet en belangrijke woorden kunt onderstrepen en zelf bepaalt hoe snel je door de stof gaat.

Bij elke titel van een hoofdstuk of paragraaf staat een tijdsaanduiding. Die komt overeen met de tijdsaanduiding in de videoles. Mocht je tijdens het lezen van de tekst in deze syllabus toch wat meer ondersteuning willen hebben van de film, dan weet je waar je moet zoeken.

Op drie plekken in deze syllabus kun je een Kahootquiz maken. De docent gaat hiervoor naar de website van Kahoot (getkahoot.com) en zoekt op 'dekrosse online nederlands middeleeuwen'. De leerlingen gaan naar kahoot.it en volgen de aanwijzingen op het scherm van de docent.

Daarnaast is het misschien verstandig om alle titels en dikgedrukte woorden in deze tekst onder elkaar te zetten in je schrift om na bestudering voor jezelf na te gaan of je over alles genoeg weet en kan toelichten.

2 Keuzes bij deze les – 0:17

De middeleeuwen, dat is een bijzonder lange periode, **van 500 tot 1500 na Christus**, oftewel: een periode van duizend jaar. En in een lange periode gebeurt ontzettend veel.

We hebben het over **Middelnederlandse literatuur**, hoewel Nederland in die tijd nog niet bestond. Middelnederlands is de verzamelnaam van **dialecten** die in deze omgeving werden gebruikt. We hebben het dus over literatuur die in deze omgeving is ontstaan. Maar deze literatuur staat niet op zichzelf. Deze literatuur is beïnvloed of heeft misschien wel zijn hele bestaan te danken aan andere gebieden uit Europa. En Europa is vreselijk groot.

We hebben dus te maken met een lange periode en een groot gebied. Dat betekent dat niet alles behandeld kan worden. Er moeten keuzes gemaakt worden.

3 Doel van deze les – 1:19

Dat niet alles behandeld kan worden, is op zich wel jammer, maar niet desastreus. Het doel van deze les is namelijk om achtergrondinformatie te bieden en een beeld te schetsen van de periode waarin de Middelnederlandse literatuur is ontstaan. Op deze manier is het hopelijk gemakkelijker om je iets voor te stellen bij de manier waarop deze literatuur is ontstaan. En dat is voor iemand die in deze tijd leeft, zoals jij, best lastig als het gaat om Middelnederlandse literatuur.

Literatuur is namelijk net als alle kunst een vorm van **communicatie**. Bij communicatie heb je te maken met een **zender**, een **boodschap** en een **ontvanger**. De schrijver of verteller van een verhaal is de zender. Het verhaal is de boodschap. En de ontvanger is degene die het verhaal leest of ernaar luistert.

Iemand die in dezelfde tijd leeft als de verteller van een Middelnederlands verhaal, zal het verhaal veel beter begrijpen, omdat hij snapt in welke wereld de verteller leeft. Een wereld die veel langzamer ging, zonder internet, zonder televisie. Hopelijk zorgt deze les ervoor dat je iets beter snapt in welke wereld de Middelnederlandse verhalen zijn ontstaan, opdat je ze beter kan volgen en plaatsen.

4 De structuur van deze les – 3:41

De les is als volgt ingedeeld: eerst wordt een algemeen beeld van de middeleeuwen geschetst. Daarna wordt ingegaan op een aantal Middelnederlandse verhalen, gedichten en toneelstukken waar je in ieder geval een keer van gehoord moet hebben en waar je hopelijk zo nieuwsgierig naar wordt dat je ze gaat lezen. Er wordt onder andere ingegaan op Karel ende Elegast, Arthurromans, Vanden Vos Reynaerde, Beatrijs, Mariken van Nieumeghen en een paar liederen. Tot slot worden nog een paar hoogtepunten uit de late middeleeuwen aangestipt.

5 Een algemeen beeld van de middeleeuwen – 4:27

5.1 De term middeleeuwen – 4:27

Kijk eens goed naar de term 'middel'eeuwen. Eigenlijk betekent het gewoon 'tussen'eeuwen. Deze term is vlak na de middeleeuwen bedacht door mensen die de middeleeuwen een onbelangrijke tijd vonden. De actuele tijd en de tijd voor de middeleeuwen vonden ze veel belangrijker. De middeleeuwen liggen tussen de **klassieke oudheid** en de **renaissance**.

In de klassieke oudheid, de tijd van de Grieken en de Romeinen, hadden kunst en architectuur al een belangrijke plaats in een maatschappij met ingewikkelde staatsbesturen.

Na de middeleeuwen kwam de renaissance. 'Naissance' is een Frans woord dat geboorte betekent. 'Re' betekent opnieuw. Oftewel er wordt iets **opnieuw geboren** in deze tijd, namelijk de kunst en cultuur van de klassieke oudheid. Die werd in de renaissance teruggevonden, bestudeerd en nagevolgd.

De middeleeuwen werden dus gezien als tusseneeuwen tussen twee interessante periodes. Maar hopelijk zul je tijdens deze les inzien dat dit beeld niet helemaal klopt: de middeleeuwen zijn behoorlijk interessant. Er gebeurde stiekem ontzettend veel.

5.2 Het einde van de klassieke oudheid – 6:47

Hoe kan het nou dat zo'n enorm Romeins rijk met zo'n rijke cultuur, met kunst, literatuur en toneel ophoudt te bestaan en diezelfde cultuur, kunst, literatuur en toneel totaal verdwijnt?

5.2.1 Oorzaak 1: het rijk was te groot voor een centraal gezag – 7:43

Het Romeinse rijk was enorm groot. Het rijk omvatte de totale Middellandse Zee. Ze spraken dan ook van 'mare nostrum', oftewel 'onze zee'. Als je de hele Middellandse Zee jouw zee noemt, dan mag je dus spreken van een bizar groot rijk.

Maar dat was ook gelijk het probleem: zonder moderne middelen als vliegtuigen, telefoon, televisie en internet, kan het centrale gezag van het rijk nooit overal op tijd zijn. Als het centrale gezag van de ene kant naar de andere kant van het rijk wilde,

was het dagen, zo niet weken onderweg. En als het centrale gezag ontbreekt, brokkelt een rijk vanzelf af, omdat mensen hun eigen weg gaan en volgens hun eigen regels en wetten gaan leven.

Dat het rijk veel te groot was, had Constatijn de Grote ook al door. Onder zijn leiding werd het Romeinse rijk in 285 na Christus in twee delen verdeeld: het West-Romeinse rijk en het Oost-Romeinse rijk.

De hoofdstad van het Romeinse rijk werd verplaatst naar Byzantium, hernoemd naar de keizer: Constantinopel, nu bekend als Istanbul, oftewel naar het Oost-Romeinse rijk. Het automatische gevolg is dat het West-Romeinse rijk meer afstand kreeg van het centrale gezag.

5.2.2 Oorzaak 2: de Germanen namen de macht over – 10:00

De **Germanen**, volkeren uit Scandinavië en Noord-Duitsland, trokken langzaam in de richting van het West-Romeinse rijk, waarvan de grens ongeveer lag bij Zuid-Nederland. En je merkte dat steeds meer Germaanse leiders belangrijke posities in begonnen te nemen in het West-Romeinse leger.

Bovendien kreeg een van de Germaanse volkeren, namelijk de **Franken**, toestemming van de Romeinen om zich te vestigen in Zuid-Nederland, oftewel bij de grens, in ruil voor bescherming tegen andere Germaanse volkeren die het Romeinse rijk wilden binnenvallen.

Dit lijkt heel erg op de beginselen van **het feodale stelsel**. Het feodale stelsel was een maatschappelijke ordening die vooral een belangrijke rol speelde in de middeleeuwen. Hier wordt later op uitgebreid op teruggekomen, omdat dit ook een belangrijke rol speelt in de Middelnederlandse literatuur.

Het West-Romeinse rijk was vergeleken met het Oost-Romeinse rijk ook vrij jong en economisch een stuk zwakker. Als het centrale gezag dan ook nog eens in het oosten van het rijk gevestigd is, de Germanen steeds belangrijkere posities in het leger innemen en gebruik mogen maken van gebieden van het West-Romeinse rijk, dan mag het geen grote verrassing zijn dat de Germanen uiteindelijk de macht overnemen.

5.2.3 Oorzaak 3: het christendom won terrein – 11:57

Als je een beetje van de bijbel weet, weet je dat christenen werden vervolgd, maar ondanks de heftige en bloederige manier waarop dat gebeurde, werd het christendom toch steeds populairder. Misschien wel, omdat het christendom veel eenvoudiger was en bij het grote publiek veel meer tot de verbeelding sprak dan de gangbare Romeinse religie met een andere god voor elk wisselende met ingewikkelde rituelen.

Op een gegeven moment waren er zoveel christenen dat Constatijn de Grote het christendom legaliseerde. Vanaf dat moment werden ze niet meer vervolgd en kon het christendom vrijuit groeien.

Een geluk was dat de Germanen het christendom overnamen, want veel klassieke teksten, toneelstukken en andere literaire kunstwerken zijn gedurende de middeleeuwen bewaard gebleven binnen en dankzij de kerk.

5.3 De overgang van de oudheid naar de middeleeuwen – 13:49

De Germanen namen vooraanstaande posities in het leger over en de kerk bleef overeind. Hiermee hebben we meteen de basis voor **de twee belangrijkste standen** uit het eerste deel van de middeleeuwen: **de adel** en **de geestelijkheid**.

5.3.1 De eerste stand: de adel – 14:07

De adel kwam dus voort uit de vechtende leiders. En die adel had zich georganiseerd in een hiërarchisch stelsel: **het feodale stelsel**. In dit stelsel stond de **leenheer** bovenaan. Deze leenheer leende stukjes van zijn gebied aan **leenmannen** in ruil voor bescherming. En deze leenmannen konden op hun beurt weer leenheer zijn voor leenmannen aan wie ze weer stukjes van hun gebied leenden in ruil voor bescherming.

Het is dus logisch dat **trouw** erg belangrijk is in dit stelsel. Want trouweloosheid of opstand tegen de leenheer ondermijnt het hele stelsel. Je zult daarom merken dat trouw vaak het belangrijkste thema is in Middelnederlandse literatuur waarin de adel een rol speelt. Hier worden later nog voorbeelden van behandeld.

Aan het hoofd van het feodale stelsel lijkt de koning te staan. Op het eerste gezicht is dat ook zo, maar in werkelijkheid staat de allergrootste leenheer bovenaan: God. Hij geeft het gebied op aarde in bruikleen aan de koning. Er werd dan ook echt geloofd dat de koning zijn macht had gegeven van God.

5.3.2 De tweede stand: de geestelijkheid – 16:29

De tweede stand waren de geestelijken, dat was de kerk. Die monniken en priesters hadden hun eigen stand. Maar ook daar stond God bovenaan. Dus zowel de adel als de geestelijkheid hadden God centraal staan. Daarom wordt er ook wel gesproken over een **Theocentrische maatschappij**. 'Theo' betekent God.

In de middeleeuwen was er geen twijfel over mogelijk: God stond centraal. Alles moest zich richten op God. Het leven stond in het teken van het hiernamaals. Het ging erom dat je godvruchtig leefde, opdat je na je dood naar de hemel mocht. Ook dit zie je terug in de Middelnederlandse literatuur. Hier worden later nog voorbeelden van behandeld.

5.4 Verdwenen verhalen in de middeleeuwen – 17:41

Je hebt gelezen hoe de overgang van de West-Romeinse maatschappij naar de middeleeuwse maatschappij heeft plaatsgevonden. En je hebt gelezen dat via de kerk verhalen, gedichten en toneelstukken uit de oudheid bewaard zijn gebleven. Maar waar zijn de Middelnederlandse verhalen uit de vroege middeleeuwen gebleven? Waarom is daar bijna niets van bewaard gebleven?

5.4.1 Oorzaak 1: de veranderde maatschappij – 18:10

Dat heeft waarschijnlijk te maken met de manier waarop de samenleving eruit zag nadat de Germanen de maatschappij hadden overgenomen. Bij de Romeinen was er sprake van stedenbouw, er was sprake van handel en er werd onder andere daarom veel gereisd. Maar bij de Germanen was er vooral sprake van landbouw op een kleiner gebied. En de Germanen waren enorme vechtjassen. Strijd, plundering en verovering hoorde bij hun levensstijl.

Het is natuurlijk logisch dat je geen tijd hebt voor kunst als je hele leven in het teken staat van overleven. Dit sluit helemaal aan bij **de theorie van Maslow**. Hij schetste de behoefte en mogelijkheden van mensen in een vorm van **een pyramide met vijf lagen**. De onderste laag bestond uit de primaire levensbehoeften, zoals eten en drinken. Pas als de mens in die behoefte was voorzien, kwam er ruimte voor een tweede laag: zekerheid. Zekerheid van bijvoorbeeld gezondheid en veiligheid. Als die laag in orde was, kwam de derde laag met ruimte voor liefde, vriendschap, ergens bij horen. De laag daarboven bevat drang naar status en succes. En pas in het

bovenste topje van de pyramide is ruimte voor zelfontplooiing in vorm van studie en creativiteit en dus kunst.

In de nieuwe Germaanse levensstijl was er simpelweg geen ruimte voor kunst.

5.4.2 Oorzaak 2: bijna niemand kon lezen of schrijven – 20:15

De enigen die zich daar nog wel mee bezig konden houden, waren de geestelijken. Het enige wat bewaard is gebleven van de middeleeuwse verhalen, zijn de verhalen die geestelijken hebben opgeschreven.

Zij waren bovendien de enigen die nog konden lezen en schrijven. Zelfs grote edelmannen konden dat niet. Zelfs een van de allergrootsten, Karel de Grote, kon niet eens fatsoenlijk zijn handtekening zetten. Als zijn handtekening gezet moest worden, had iemand anders al voor hem op een sierlijke manier 'Karolus' geschreven en zette hij een klein figuurtje in een gekanteld vierkantje in het midden van zijn naam.

In een maatschappij waarin niemand kon lezen of schrijven, kon er alleen naar een verhaal geluisterd worden. Een verhaal werd mondeling overgebracht. We spreken daarom van **een orale traditie**. En een verhaal kon alleen doorverteld worden, als het werd onthouden. Maar als een verhaal niet meer naverteld wordt of onthouden wordt, is het weg.

Dus misschien was er wel kunst in de vroege middeleeuwen, misschien waren er wel verhalen, maar zijn ze niet bewaard gebleven, omdat ze niet zijn opgeschreven.

5.5 Periodes in de middeleeuwen – 21:30

De middeleeuwen worden over het algemeen opgedeeld in drie periodes. De eerste periode wordt aangeduid met **de vroege middeleeuwen van 500 tot 1000 n.C.**. In deze periode speelden alleen de adel en de geestelijken een rol. De rest van de mensen waren alleen maar bezig met de onderste laag van de pyramide van Maslow: de primaire levensbehoeften. Er moest eten op de plank komen. Uit deze periode is geen Middelnederlandse literatuur bewaard gebleven.

Daarna komen **de hoge middeleeuwen van 1000 tot 1250 n.C.**. In deze periode gebeurde al veel meer dat bewaard is gebleven, waaronder het allereerste fragment van wereldlijke literatuur, namelijk 'Hebban olla vogala'. Hier wordt later op teruggekomen.

De laatste periode wordt aangeduid met **de late middeleeuwen**. In deze periode gebeurt al behoorlijk veel. Er is in deze periode veel meer welvaart. Stedenbouw komt op. **Een derde stand, de burgerij**, komt op en zal uiteindelijk de eerste twee standen, de adel en de geestelijkheid, verdringen. De handel neemt een steeds belangrijker plaats in in de maatschappij. De burgers verdienen meer dan strikt noodzakelijk en houden tijd over. Daarom is er ook veel meer ruimte voor kunst. Er zijn uit deze periode behoorlijk wat verhalen en liederen bewaard gebleven. Wat hier ook enorm aan bijdroeg was een belangrijke uitvinding uit deze periode: **de boekdrukkunst**. Hierdoor konden verhalen meerdere malen gedrukt worden. Eerst had je de **blokdruk**. Dan werd eerst een volledige pagina uit een blok hout gesneden waarna de pagina als het ware gestempeld kon worden. Enorm bewerkelijk, maar het ging nog altijd sneller dan een pagina meerdere malen overschrijven. Daarna kwamen **de loden letters**, waarmee woorden, zinnen en pagina's met losse letters samengesteld konden worden, waardoor het allemaal nog sneller werd.

Hierdoor kwamen veel teksten voor veel meer mensen beschikbaar. Dan is het natuurlijk ook logisch dat steeds meer mensen daar kennis van namen, zich gingen

ontwikkelen, leerden lezen en zaken zelf gingen onderzoeken en niet alleen maar afgingen op wat de kerk vertelde.
En dit leidde automatisch tot de renaissance.

5.6 Het begin van de renaissance – 24:21

Leonarde da Vinci was de eerste grote bekende die de renaissance in al zijn vormen en maten belichaamde. Hij was namelijk een **homo universalis**, symbolisch weergegeven door zijn eigen tekening van de Vetruiusman. De homo universalis was iemand die zich op zoveel mogelijk gebieden ontwikkelde. Leonardo da Vinci deed onderzoek, deed uitvindingen, hij schilderde en nog veel meer. Zelfontplooiing werd ineens ontzettend belangrijk. En dat markeert het einde van de middeleeuwen.

JE KUNT NU EEN KAHOOTQUIZ MAKEN.
DE DOCENT GAAT NAAR GETKAHOOT.COM EN LOGT IN. VERVOLGENS ZOEKT HIJ OP 'DEKROSSE ONLINE NEDERLANDS MIDDELEEUWEN QUIZ 1' DE LEERLINGEN GAAN NAAR KAHOOT.IT EN VOLGEN DE AANWIJZINGEN OP HET SCHERM VAN DE DOCENT.

6 Een aantal teksten – 25:18

6.1 Hebban olla vogala – 25:18

Het allereerste fragment van volkse, **wereldlijke**, oftewel niet-geestelijke, niet-godsdienstige en niet-ambtelijke literatuur is waarschijnlijk geschreven rond 1100 door een Vlaamse monnik die op dat moment werkzaam was in een Engels klooster. Het staat op een soort kladperkamentje.

Overigens is het logisch dat het om een Vlaamse monnik ging. Over het algemeen kwam Middelnederlandse literatuur uit het Zuidelijke deel van Nederland. Noord-Nederland heeft geen Middelnederlandse literatuur opgeleverd. Althans, geen literatuur die bewaard is gebleven.

Waarschijnlijk was de ganzenveer waarmee deze monnik schreef, bot geworden. Nadat hij de veer opnieuw had geslepen, moest hij natuurlijk even een proefzinnetje schrijven voordat hij verder ging met het document dat hij aan het overschrijven was. En dat proefzinnetje is een zinnetje van een kinderliedje dat de monnik waarschijnlijk in zijn jeugd had geleerd: **Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic anda thu uuat unbidan uue nu**. Het fragment betekent: *Alle vogels zijn met hun nesten begonnen, behalve jij en ik. Waar wachten we nu op?* Het klinkt als een romantisch fragmentje.

Niemand weet hoe deze zin geklonken heeft. We hebben immers geen geluidsopnames uit die tijd. We kunnen wel het een en ander afleiden uit dialecten die nog her en der gesproken worden, maar precies zullen we het nooit weten.

6.2 Zeldzame teksten – 28:38

Met *Hebban olla vogala* hebben we slechts te maken met een paar zinnestelsels, een flard. Dit is natuurlijk geen verhaal. Toch zijn we blij met dit fragment, omdat het bijzonder zeldzaam is dat er tekst is overgebleven uit een tijd waarin bijna niemand kon lezen of schrijven.

6.2.1 Oorzaak 1: een orale traditie – 29:13

Daarom werden verhalen verteld. We spreken daarom over een **orale traditie**. De verhalen werden verzonden door **troubadours**, maar ze werden verteld of gezongen door **minstreels** of **jongleurs**.

Als het vertellen begon, werd het publiek eerst aangesproken. Je moet je bijvoorbeeld voorstellen dat de minstreel zei: 'Dames en heren, ik ga u een verhaal vertellen.' Als het goed is, zul je dit straks herkennen in verhalen die wel opgeschreven en bewaard zijn. Je zult dat ook merken dat de verteller niet zegt: 'Lees dit verhaal,' maar '**luister** naar dit verhaal.'

6.2.2 Oorzaak 2: hergebruik van perkament – 30:30

Maar zelfs als een verhaal opgeschreven was, was het allerminst zeker dat het verhaal bewaard zou blijven. Er werd namelijk geschreven op **perkament**. En perkament is kostbaar. En als je iets kostbaars opnieuw kan gebruiken, dan doe je dat.

Perkament was stevig en bijzonder bruikbaar als **versteving van boekbanden**.

Als een klant een aantal verhalen in een boekband wilde laten binden, werd perkament van oude verhalen versneden in repen die de rug van een boekband verstevigden. Wetenschappers kwamen hier bij toeval achter: boekbanden vielen door ouderdom en slijtage uit elkaar en dan werden er fragmenten tussen de lijmresten in de rug van zo'n band gevonden waarop met een beetje geluk een paar letters zichtbaar waren. En dan werd er geprobeerd uit te vinden bij welk verhaal dat fragment hoorde en werd er gehoopt dat er nog meer fragmenten van dat verhaal teruggevonden werden.

Nu kun je je afvragen: waarom waren ze zo stom om historisch belangrijke stukken aan flarden te snijden? Tja, in die tijd was **historisch besef** niet zo belangrijk. Dat zie je wel meer. Als je bijvoorbeeld in het Colosseum in Rome bent geweest, zie je dat de bovenste laag stenen van het enorme bouwwerk simpelweg verdwenen is. Waar komt dat door? Slijtage? Welnee, de mensen konden die kostbare stenen heel goed hergebruiken voor nieuwe huizen.

Denk even terug aan die pyramide van Maslow: zo lang kunst en studie niet belangrijk is, is historische besef dat ook niet. En als je dan dingen kunt gebruiken voor een lagere laag in de Maslowpyramide, dan doe je dat.

6.3 Karel en Elegast – 32:51

In dit verhaal dat rond 1270 is opgeschreven, speelt **Karel de Grote** een centrale rol. Karel de Grote leefde rond 800 n.C. en was in de vroege middeleeuwen een van die vechtende, oorspronkelijk Germaanse leiders, namelijk de leider van de Franken.

6.3.1 Karelromans en epische verdichting – 33:29

Hij slaagde erin om zijn rijk zo groot te maken dat het niet alleen Frankrijk, maar ook het huidige Nederland, België, Oostenrijk en een groot deel van het huidige Duitsland en Italië te omvatte.

Omdat hij zo'n legendarische koning was geweest, kende elke middeleeuwer hem. Zelfs de middeleeuwers die bij lange na niet aan zelfonplooiing zijn toegekomen. Ook de middeleeuwers die hun hele leven alleen maar bezig zijn geweest met overleven. Het is daarom niet zo gek dat er in Frankrijk **Karelromans** ontstonden: verhalen waarin Karel een rol speelde. Bij veel van die verhalen werden historische veldslagen gebruikt die Karel nooit zelf zou kunnen hebben meegemaakt: de ene veldslag vond bijvoorbeeld plaats rond 600 n.C., terwijl een andere rond 900 n.C. plaatsvond. Dat er zoveel verhalen rondom dezelfde persoon worden bedacht, noem je **epische verdichting**. Bij epiek heb je het over verhalen en met verdichting gaat het erom dat het dicht rondom iets geplaatst is. Veel verhalen gingen dus over een persoon die iedereen kende.

En dat is natuurlijk heel slim als je het grote publiek wil bereiken. Kijk maar naar de huidige televisieprogramma's. Zodra een programmamaker een succesvol programma wil maken, dan stopt hij er BN'ers, oftewel Bekende Nederlanders in. Laat BN'ers spelletjes doen, wedstrijden doen en ruzie maken en – hup – je hebt een succesvol programma. Zo werkte dat ook bij de Franse Karelromans. Karel was dus een BF'er (let op: dit is geen officiële term).

Nu zou je misschien verwachten dat het Middelnederlandse verhaal Karel en Elegast een vertaalde Franse Karelroman is, maar dat is niet het geval: dit is een oorspronkelijk Nederlands, dat wil zeggen Vlaams, verhaal.

6.4 De introductie van het verhaal – 36:06

Hieronder staan de eerste regels van het verhaal.

*Fraeye historie ende al waer
Mach ik u tellen, hoorter naer!
Het was op enen avontstont
Dat Karel slapen begonde
T'Engelem op den Rijn.
Dlant was alle gader sijn;
Hi was keiser ende coninc mede.
Hoort hier wonder ende waerhede!
Wat den coninc daer ghevel,
Dat weten noch die menige wel.
T'Enghelem, al daer hi lach,
En waende op den anderen dach
Crone draghen ende houden hof
Om te meerderen sinen lof.*

De verteller zegt hier: 'Ik heb een mooie en waargebeurde geschiedenis te **vertellen**, **luister** ernaar. Het was op een avond dat Karel ging slapen in Engelheim aan de Rijn. Al het land was van hem.'

Engelheim was een van de kastelen van Karel de Grote en dat stond aan de oever van de Rijn. Karel had natuurlijk in zijn enorme rijk meerdere kastelen. En omdat zijn rijk zo groot was, had hij hetzelfde probleem als de Romeinen: het centrale gezag kon niet overal tegelijk zijn. Daarom reisde hij rond van kasteel naar kasteel. En bij aanvang van dit verhaal slaapt hij in kasteel Engelheim. 'Heim' betekent thuis. Dus het kasteel heet 'Het huis van de Engelen'. En dat is niet voor niets.

Dan gaat de verteller verder: 'Hoort hier wonder en waarheid. Wat daar gebeurde, dat weten de meesten nog wel.'

Er gaat dus iets wonderlijks gebeuren, maar ook iets wat **echt gebeurd** is: veel mensen weten er namelijk al van.

Vervolgens wordt verteld dat de koning van plan is om de volgende dag 'hof te houden'. Dit is iets wat vaker voorkomen in verhalen waarin koningen een rol spelen. Hof houden om zijn eer en lof te vergroten deden koningen geregeld. Ze hielden een feest, een banket en nodigden de belangrijkste edelen uit die hem eer moesten bewijzen. In het feodale stelsel is het namelijk van het grootste belang dat de edelen hem laten zien dat ze hem **trouw** zijn, want daar staat of valt het stelsel mee.

6.4.1 De inhoud – 38:26

Als Karel gaat slapen, wordt hij gewekt door een engel die hem zegt dat hij moet stelen. Voor de middeleeuwse toehoorders was dit niet vreemd: Karel is namelijk de eerste leenman van God. En engelen zijn de boodschappers van God. Het past dus prima in het feodale plaatje dat God door een engel wordt bezocht.

Maar Karel denkt dat hij heeft gedroomd. De engel wekt hem een tweede maal en zegt hem dat hij moet stelen. Karel vindt het raar dat een engel dit zegt: hij is namelijk de rijkste man op aarde. Waarom zou hij moeten stelen? Bovendien zou het ook de duivel kunnen zijn die hem dit vraagt. Daarom wacht hij een derde keer af. En ja hoor: de engel komt voor de derde keer. Nu weet hij zeker dat het een door God gezonden engel is en hij gehoorzaamt. **Drie is namelijk een heilig getal**. Denk maar aan de heilige drie-eenheid: de vader, de zoon en de heilige geest. En Jezus stond na drie dagen weer op uit de dood.

Karel sluipt het kasteel uit en rijdt een donker bos in waar hij Elegast ontmoet. Kijk eens naar de naam: elegast komt van 'edele gast'. Iemand die zich edel gedraagt, zoals het een edelman betaamt: hij is trouw. Maar hij is zeven jaar geleden verbannen door Karel, omdat iemand hem valselijk had beschuldigd. **Zeven is trouwens ook een heilig getal**. Daarom leeft hij in het bos en moet zichzelf en zijn volgelingen met diefstal en roof in leven houden. Uiteraard berooft onze edele gast geen arme mensen.

Als Karel en Elegast elkaar tegenkomen, herkennen ze elkaar niet. Elegast is namelijk helemaal in het zwart gekleed en Karel heeft zijn wapenschild afgedekt, waardoor zijn familiewapen niet te zien is. Ze raken in gevecht. Door een toeval breekt het zwaard van Elegast, waardoor Karel officieel het gevecht wint, maar Elegast heeft niet echt verloren. Oftewel: de **eer** van beide heren is gered.

Elegast besluit Karel te helpen op zijn dieventocht en ze besluiten in te breken bij Karels zwager Eggeric. En als Elegast de slaapkamer binnensluipt, hoort hij dat Eggeric en zijn vrouw – Karels zus – ruzie maken. Eggeric bekent namelijk dat hij van plan is om met een groep volgelingen Karel te vermoorden op de hofdag. Eggeric blijkt dus een **trouweloze** leenman te zijn.

De volgende dag worden Eggeric en zijn volgelingen gevangen genomen en beschuldigd. Eggeric blijft ontkennen. Uiteindelijk wil hij een **Godsgericht**, oftewel een rechtspraak door God. Dat ging als volgt: de ridders vechten man tegen man en God zorgt er dan voor dat degene wint die de waarheid spreekt.

Uiteraard gaat Karel niet zelf vechten. Elegast neemt zijn plaats in en hakt uiteindelijk Eggerics hoofd er half af. Uit dankbaarheid wordt Elegast in ere hersteld: hij wordt weer een leenman van Karel en krijgt diens vrijgekomen zus. Daarbij had zuslief niets in te brengen. **Vrouwen hadden in Karelromans een ondergeschikte positie**.

6.5 Arthurromans – 43:57

In Europa hadden we onze grote vorst, Karel de Grote, waar we trots op konden zijn. Hij speelde een centrale rol in vele verhalen. **In Europa hadden we Karelromans.**

6.5.1 Wie was Arthur? – 44:05

Brittanië wilde dat ook, maar daar hadden ze geen grote legendarische leider. Maar daar hebben ze iets op gevonden: ene Geoffrey van Monmouth schreef rond 1135 de *Historia Regum Britanniae*, oftewel de geschiedenis van Britse koningen. Hierin wordt beschreven dat de Britse afstammen van Aeneas, de leider van de Trojanen. Door deze lange geschiedenis van afstammelingen werd het bestaansrecht van de Britse koningen ondersteund.

En **ergens in die geschiedenis komt voor het eerst Arthur** voor die in werkelijkheid waarschijnlijk een legerleider was van een relatief klein deel van het leger: 500 man. Maar deze Arthur wordt door verhalenmakers aangegrepen om Arthurromans te schrijven.

6.5.2 Karelromans versus Arthurromans – 45:05

In Karelromans speelt Karel zelf ook een handelende rol. Overigens in de Franse Karelromans meestal geen hoofdrol, maar in de Karel en Elegast wel. En in die Karelromans is meestal sprake van een **trouweloze leenman** die gestraft moet worden waarna het **feodale stelsel** is gered. Alle ridders zijn **enorme vechtjassen** en **vrouwen zijn onbelangrijk**.

Bij Arthurromans hebben we te maken met **meer magie**, hoewel dat in de Karel en Elegast ook een beetje voorkomt, maar een ander belangrijk verschil is dat Arthur in zijn romans slechts een bijrolletje speelt. Het gaat vooral om de **avonturen die zijn ridders** meemaken.

Meestal begint een Arthurroman als volgt: Arthur en zijn ridders zitten bij elkaar in het kasteel van Arthur. En daar leeft iedereen volgens de regels. Ze gedragen zich netjes en respectvol naar elkaar en eventuele dames aan het hof.

Maar dan gebeurt er iets bijzonders. Er vliegt bijvoorbeeld een schaakbord naar binnen en het vliegt weer weg. En dan zegt ridder Walewein tegen Arthur: 'Ik zal dat bijzondere schaakbord voor u halen.' Of de heilige graal komt langsvliegen. De heilige graal is de beker was Jezus uit gedronken zou hebben tijdens het laatste avondmaal en waar magische krachten aan toegekend worden. En dan zegt Lancelot: 'Arthur, ik zal de graal voor u halen!' Of er wordt vanuit het kasteel een hert met een witte voet gesignaleerd. En dan is het weer Lancelot die roept: 'Mijn koning, ik zal die witte voet voor u halen.' Nu weet je meteen waar de uitdrukking 'een wit voetje halen', oftewel bij iemand in de gunst komen, vandaan komt.

In het verhaal gaat het dan om de avonturen die de ridders meemaken tijdens hun zoektocht naar dat schaakbord, die beker of dat hert. En zo'n zoektocht noem je een **queeste**.

Het gaat er dan niet zozeer om of die ridder uiteindelijk vindt waar hij naar op zoek is. **Het gaat er meer om hoe de ridder zich ontwikkelt door de gebeurtenissen tijdens zijn queeste.** Ineens moet zo'n ridder het ordelijke hof verlaten en dan komt hij in een gebied waar de wegen 'krom en menigvoudig zijn' – dit komt later nog terug als het verhaal van Reinaart de Vos wordt behandeld. Tijdens zijn queeste moet hij slechteriken en monsters verslaan. En waarschijnlijk ontmoet hij tijdens de queeste ook een vrouw die hij het hof maakt en waar hij mee trouwt.

'Het hof maken' betekent iemand versieren. Van 'hof' is 'hoofs' afgeleid. Arthurromans worden daarom ook wel hoofse romans genoemd. En de Karelromans met hun ondergeschikte vrouwen voor-hoofse romans.

De jongeman die ooit het hof van Arthur verliet voor zijn queeste komt terug als een volwassen man die moeilijkheden heeft overwonnen en zijn vrouw heeft gevonden.

6.6 Vanden Vos Reynaerde – 48:46

Dit verhaal gaat over Reinaart, een vos die allerlei streken uithaalt en ermee wekomt.

6.6.1 Een bijzonder verhaal – 49:05

Dit verhaal is – zeker voor die tijd – erg bijzonder. Het bevat bijna alle aspecten van de ridderromans, zowel van Karelromans als van Arthurromans. Alleen spelen in dit verhaal dieren de hoofdrol. Het zijn dieren met adellijke functies. En zowel de adel als de geestelijkheid wordt op de hak genomen. **Beide standen worden bespot.** En aan het begin van het verhaal blijkt de schrijver zich zelfs bewust te zijn van de plek die dit verhaal inneemt tussen alle andere verhalen die er zijn. Hij is zich dus bewust van **een literaire traditie.**

Bovendien is het verhaal veel ingewikkelder dan verhalen zoals Karel en Elegast. Waarschijnlijk hebben we hier dus te maken met een verhaal dat voor die tijd van zeer hoog niveau was.

6.6.2 De introductie van het verhaal – 50:09

Hieronder staan de eerste regels van het verhaal

*Willem, die madoc maecte,
Daert hi dicken omme waecte,
Hem vernoyde so haerde
Dat die geeste van Reynaerde
In dietsche onghemaket bleven
Die Arnout niet hevet vulscreven,
Dat hi die vijte van Reynaerde dede soucken
Ende hisa na den walschen boucken
In dietsche dus hevet begonnen*

De minstreel zingt of vertelt: 'Er was ene Willem en die heeft **Madoc** gemaakt.' Tegenwoordig weet niemand wat Madoc is. Maar het vermoeden is, dat dit een verhaal was dat in die tijd heel erg populair was en dat iedereen kende. Je ziet het tegenwoordig ook wel bij films. Als er een nieuwe film uitkomt, dan staat er op de posters vaak bij 'Van de makers van ...' en dan wordt er een populaire film genoemd. Dat Madoc al vrij snel totaal onbekend is geworden, blijkt uit een later handschrift dat is gevonden, want daarin is 'Madoc' vervangen door 'vele bouke'.

Waarschijnlijk zijn veel teksten bij het opschrijven aangepast. We weten dus nooit zeker of we het originele verhaal of de originele versie te pakken hebben.

De verteller gaat verder: 'Willem die Madoc maakte, lag er vaak wakker van, omdat hij het zo jammer vindt dat de queeste van Reinaert nooit in het Nederlands is beschreven.'

'**Dietsch**' is hier vertaald als Nederlands. Misschien zie je dat het lijkt op '**Dutch**'. Het **Middelnederlands** werd ook wel aangeduid als **Nederduyts**, oftewel het dialect van het Duits dat in de lage landen werd gesproken. Tegenwoordig wordt '**Diets**' gezien als een synoniem van Middelnederlands.

Je komt het woord hooguit nog tegen in een gezegde: **iemand iets Diets maken**. Dat betekent iemand iets op de mouw spelen, iemand onzin vertellen. Overigens betekende het oorspronkelijk juist het omgekeerde: iemand iets duidelijk maken. Je vertelt het namelijk in de volkstaal. Maar ooit heeft het de omgekeerde betekenis gekregen.

De jongleur zingt verder: 'Daarom heeft hij in Waalse boeken de feiten opgezocht en is in het Nederlands begonnen.' Waals wil zeggen: Frans. In Frankrijk was namelijk al een **literaire traditie** van verhalen over deze vos: **de roman de Renard**.

Vervolgens begint de jongleur te vertellen dat domme mensen maar beter niet kunnen luisteren naar die verhaal, omdat die de spot in dit verhaal waarschijnlijk niet begrijpen.

*Het was op een Tsinxen daghe,
Dat beede bossch ende haghe
Met groenen loveren waren bevaen.
Nobel, die coninc hadde ghedaen
Sijn hof crayeren over al,
Dat hi waende, hadde hijs gheval,
Houden ten wel groten love
Doe quamen tes sconix hove
Alle die diere, groet ende cleene,
Sonder Vos Reynaert alleene.*

Hier zie je dat koning Nobel, de leeuw, op Pinksterdag **hof wil houden** om zijn lof, zijn eer te vergroten. Zie je hier de overeenkomst met Karel en Elegast? Alle dieren waren gekomen met uitzondering van vos Reinaert.

6.6.3 De inhoud – 55:44

Er wordt hof gehouden en dat betekent ook dat er recht gesproken gaat worden. De koning is dan de rechter. En in dit verhaal hebben veel dienaren klachten over Reinaart. Zo klaagt het hondje Cortoys dat Reinaart zijn worst heeft gestolen. Isengrijn de wolf zegt dat Reinaart zijn vrouw heeft verkracht en zijn kinderen heeft bepist.

De beschuldigingen zijn zo erg dat Nobel besluit dat Reinaart gehaald, gedaagd moet worden. Hij stuurt daarom achtereenvolgens drie leenmannen (ja, inderdaad: het heilige getal **drie**) om de vos op te halen.

Eerst wordt Bruun de Beer gestuurd. En als Bruun het hof van Nobel verlaat komt hij in een gebied waar de wegen 'krom en menigvoudig' zijn. (ja, inderdaad: net als bij de ridders van Arthur die op **queeste** gingen). Hij komt aan bij Maupertuus, het kasteel van Reinaart en zegt dat hij mee moet komen.

Reinaart zegt wel mee te willen, maar hij kan niet lopen: hij heeft te veel honing gegeten. Hij heeft namelijk een plek gevonden waar zoveel honing ligt dat niemand het op zou kunnen.

Hierdoor wordt Bruun zo hebberig dat hij zijn opdracht vergeet en zich door Reinaart mee laten nemen naar een plek vlak bij een dorp. Daar ligt een boomstam die opengespleten is en waarvan de spleet door wiggen opengehouden wordt. Reinaart zegt tegen de beer dat de honing in die boomstam zit. De beer stopt zijn kop en poten in de boomstam en Reinaart slaat snel de wiggen eruit, waardoor de spleet dichttrekt en Bruun gevangen zit.

Op dat moment begint Reinaart te schreeuwen en waarschuwt daarmee de dorpelingen. Overigens zijn dat gewoon mensen. Die dorpelingen zien de gevangen beer, pakken hun wapens en slaan de beer helemaal tot moes.

Wat grappig is, is dat de pastoor voorop loopt in deze geweldsoptocht. Bovendien blijkt de pastoor een vrouw te hebben, wat natuurlijk niet hoort: een pastoor hoort celibatair te leven. Die vrouw heet ook nog eens Julocke, wat stiekem 'jou lok ik' betekent. Zij is dus een verleidelijke vrouw. En als klap op de vuurpijl valt Julocke in het water en de pastoor roept: 'Wie mijn vrouw redt, krijgt 14 jaar lang gratis aflaten.' Met een aflaat kon je letterlijk je zonden afkopen. Dat is in onze moderne ogen sowieso al vreemd en in die tijd was er ook al kritiek op. Maar dat een pastoor daarmee handelt uit eigenbelang was zelfs toen al natuurlijk helemaal uit den boze.

Hier wordt dus enorm gespot met de geestelijkheid.

Bruun ontsnapt uiteindelijk zwaar gehavend: zijn oor is eraf, het vel is van zijn kop. Hij kan niet eens normaal lopen. Hij schuifelt op zijn billen terug naar het hof. Daar wordt vervolgens besloten om Tibeert de Kater eropuit te sturen.

Ook Tibeert gaat op queeste, maar Reinaart beweert opnieuw dat hij wel wil meelopen, maar niet kan, omdat hij te veel gegeten heeft. 'Wat heb je gegeten?' vraagt de kater. 'Muizen. In een schuurtje hier vlakbij lopen meer muizen rond dan je op kan.' En ook de hebbertige Tibeert laat zich meevoeren.

Bij de schuur aangekomen zegt Reinaart dat Tibeert eerst naar binnen moet gaan. En voor dat Tibeert door heeft wat er aan de hand is, hangt hij in een strop die de zoon van de pastoor er de vorige dag heeft neergehangen, omdat Reinaart er kippen had doodgebeten. De pastoor, die blijkbaar naakt slaapt, komt met zijn hele familie op het geschreeuw van de kater af om hem te straffen. Maar Tibeert verzet zich door de balzak van de pastoor eraf te slaan, waar vooral diens vrouw Julocke zich erg druk om maakt. **De geestelijkheid wordt opnieuw op de hak genomen.**

Als derde wordt Grimbeert de das gestuurd. Reinaart noemt hem 'neef'. Dat wil niet zozeer zeggen dat ze familie zijn, maar wel dat ze tot elkaar clan behoren. Daarom neemt Reinaart Grimbeert niet in de maling.

Reinaart wordt voorgeleid. Het rechtsproces begint. En dan begint Reinaart een verhaal te vertellen. Hij vertelt dat zijn vader samen met een paar andere edelen, waaronder Bruun en de wolf Isengrijn, ooit geld heeft verzameld om een coup te plegen tegen koning Nobel. En dat geld ligt verstopt bij Kriekeputte.

Omdat Reinaart zijn eigen vader beschuldigt, komt hij extra betrouwbaar over. Maar het is vooral de vrouw van Nobel die ervoor zorgt dat Reinaart zijn straf ontloopt: zij is namelijk geïnteresseerd in de schat.

Natuurlijk kan Reinaart niet mee naar Kriekeputte om de schat aan te wijzen, want hij beweert dat hij zijn leven wil beteren en daarom op bedevaart gaat. Dat kan niemand hem weigeren. Sterker nog: ze maken een tas van het vel van de rug van Bruun en schoenen van de poten van de wolf, omdat die hem tijdens de bedevaart van pas kunnen komen.

Belijn de Ram en Cuwaert de Haas begeleiden hem naar Maupertuus. En pas als Belijn aan het hof terugkeert met de kop van de haas in de tas van de beer, beseft ook Nobel dat hij door Reinaart is belazerd. **De hebzucht van de adel is op de hak genomen.**

6.7 Maria – 1:04:33

Maria speelt in centrale rol in de katholieke, theocentrische maatschappij van de middeleeuwen. Zij was de moeder van Jezus. Zij was dus eigenlijk een hulpmiddel van God om menselijk te worden. Zij was een medium tussen God en de mensen. Zij

komt in middeleeuwse verhalen daarom altijd voor als **de redder van mensen**. Als mensen zondigen, dan zorgt Maria ervoor dat die mensen toch weer met God in het reine komen.

6.7.1 Exempelen – 1:05:21

Er zijn verschillende soort Mariaverhalen. Er zijn hele korte verhalen die **exempelen** genoemd worden. Bijvoorbeeld het verhaaltje over een schilder die bezig is met een schilderij waarop hij Maria heel mooi afbeeldt en de duivel heel lelijk. De duivel wordt daar boos om en duwt hem van zijn ladder, maar Maria vangt hem dan net op tijd op. Maria redt de mens.

6.7.2 Beatrijs – 1:05:55

Een langer Mariaverhaal wordt een **Marialegende** genoemd. De bekendste Middelnederlandse Marialegende is *Beatrijs*.

6.7.2.1 De introductie van het verhaal – 1:06:09

Hieronder staan de eerste regels van het verhaal.

*Van dichten comt mi cleine bate.
Die liede raden mi dat ict late
Ende minen sin niet en vertare.
Maer om die doghet van hare
Die moeder ende maghet es bleven,
Hebbic een scone mieracle op heven,
Die god sonder twivel toghede
Mariën teren, diene soghede.
Ic wille beghinnen van ene nonnen
Een ghedichte; god moet mi onnen
Dat ic die poente moet wel geraken
Ende een goed ende daer af maken,
Volcomelijc na der waerheide,
Als mi broeder Ghijsbrechte seide,
Een begheven willemijn.
Hi vant in die boeke sijn.*

De verteller vertelt: 'Ik verdien weinig aan verhalen vertellen en mensen raden mij aan om het niet te doen en mijn hersens niet onnodig te pijnigen.' Net als in het begin van de Reinaart wordt verteld dat het **heel veel moeite** kost. Blijkbaar was het traditie om dit bij de introductie te vertellen.

'Maar,' gaat de jongleur verder, 'ik heb zo'n mooi verhaal te vertellen over de deugdzame Maria, dat ik niet anders kan. Ik hoop dat God het mij gunt om het verhaal op een goede manier te vertellen.'

En dan zegt hij: 'Volcomelijk na der waerheide.' Dit hadden we ook al gezien bij Karel en Elegast. Blijkbaar moet bij zo'n introductie benadrukt worden dat het om **een waargebeurd verhaal** gaat.

6.7.2.2 De inhoud – 1:08:52

Het verhaal gaat over de non Beatrijs. Ze doet haar werk in het klooster perfect, maar voordat ze tot het klooster toetrad, was ze al verliefd op een jongeman. Uiteindelijk besluiten ze er samen vandoor te gaan.

Beatrijs doet haar blauwe habijt af, **blauw is de Mariakleur**, en legt die samen met haar sleutels bij het Mariabeeld naast de deur waar ze het klooster uit sluipt. Ze ontmoet haar geliefde onder een struik: de eglantier. De eglantier is de boom der liefde. In de volgende syllabus over de renaissance zul je lezen dat een rederijkerskamer in Amsterdam zich 'De eglantier' noemt en als onderspreuk heeft: 'In liefde bloeiende.'

De eerste zeven jaar zijn fantastisch. Dat is niet voor niets zeven jaar. **Zeven is net als drie een heilig getal**. Zeven kwamen we ook al tegen bij Karel en Elegast: Elegast was namelijk zeven jaar verbannen voordat hij weer in ere werd hersteld. In de bijbel voorspelt Jozef voor de Farao dat Egypte eerst zeven vette jaren en daarna zeven magere jaren zal meemaken.

Dit geldt ook voor Beatrijs. Na zeven jaar gaat het bergafwaarts. Het gezin komt in de schulden en haar man gaat er vandoor. Beatrijs blijft achter met twee kinderen. Beatrijs kan niet bedelen. Bedelen doe je namelijk in het openbaar. Dat is een schande. **Schande en eer zijn belangrijke thema's** in de Middel nederlandse literatuur. Ook in de Karel en Elegast zag je dat Elegast zijn eer verloor nadat hij door Karel was verbannen, maar na bewezen trouw werd hij weer in ere hersteld. Uiteindelijk wordt Beatrijs prostituee. Dat kan namelijk stiekem. Op deze manier kan ze voor haar kinderen blijven zorgen. Ondertussen blijft ze geloven en vertrouwen in God, maar haar gebeden komen niet aan. Het gaat maar niet beter.

Dan krijgt ze een visioen. In dat visioen ziet ze een man met een kindje op de arm. De man speelt met een appel, maar het kindje reageert niet, want het is dood. De betekenis van dit visioen is als volgt: Beatrijs moet eerst biechten, anders komen haar gebeden niet aan.

Aan het eind van het verhaal komt ze bij een herberg in de buurt van haar oude klooster. Ze vraagt aan de waardin of ze ooit gehoord heeft van de non Beatrijs die veertien jaar geleden het klooster stiekem heeft verlaten. Maar de waardin wordt bijna boos: Beatrijs staat namelijk in de hele omgeving bekend als de meest toegewijde non die het klooster ooit gekend heeft.

Wat blijkt: Maria heeft al die tijd haar plaats ingenomen. Daarom kan Beatrijs stiekem de plaats van Maria weer innemen, zonder dat iemand merkt dat ze ooit weggeweest is. De kinderen blijven achter bij de waardin.

Maria redt de mens.

JE KUNT NU EEN KAHOOTQUIZ MAKEN.
 DE DOCENT GAAT NAAR GETKAHOOT.COM EN LOGT IN. VERVOLGENS
 ZOEKT HIJ OP 'DEKROSSE ONLINE NEDERLANDS MIDDELEEUWEN QUIZ 2'
 DE LEERLINGEN GAAN NAAR KAHOOT.IT EN VOLGEN DE AANWIJZINGEN OP
 HET SCHERM VAN DE DOCENT.

6.7.3 Mariken van Nieuwmeghen – 1:13:49

Een ander bekend Mariaverhaal is Mariken van Nieuwmeghen, ook wel Nimwegen, genoemd. We hebben het over Nijmegen. Het dit Mariaverhaal heeft de vorm van een bijzonder toneelstuk, namelijk **een wagenspel**. Oftewel: een toneelstuk dat gespeeld werd om een platte wagen die het plein op gereden werd. De

toneelstukken waren dan ook vrij eenvoudig: erg veel ruimte was er niet op het toneel.

6.7.3.1 *De oorsprong van de rederijerskamers – 1:14:45*

Deze wagenspelen staan overigens in direct verband met het ontstaan van de rederijerskamers. **Rederijkers**, het woord lijkt een beetje op **retorica**, waar mensen die zich in **clubverband** bezig gingen houden met **taal, verhalen en toneel**. Maar die ontstonden waarschijnlijk ter ondersteuning van de kerk. Vanuit de kerk waren er namelijk verschillende feesten, zoals Pasen en Kerstmis. Bij de feesten hoorden verhalen. Maar om met die verhalen het grote publiek te bereiken – wat met de **katholieke missen (kerkdiensten) in het Latijn** uiteraard niet lukte, want niemand sprak Latijn –, werden ze met behulp van vrijwilligers opgeleukt: ze werden in de vorm van een toneelstuk op een platte kar op het kerkplein gespeeld. We hebben dus te maken met volksvermaak die voortkomt uit kerkelijke feesten. De woorden Kerstmis en kermis lijken waarschijnlijk niet voor niets zoveel op elkaar. De groepjes vrijwilligers die het toneel verzorgden waren de basis voor de latere rederijerskamers.

6.7.3.2 *De inhoud – 1:16:33*

Mariken is een meisje dat bij haar oom, een priester, het huishouden doet. Op een gegeven moment moet ze voor hem boodschappen doen in Nijmegen, maar dat is vrij ver. De kans is dus groot dat ze het niet in een dag heen en weer redt. De priester zegt haar daarom dat ze maar bij zijn zus in Nijmegen moet slapen. Die heeft daar namelijk een herberg.

Maar als ze 's avonds bij die zus aankomt, wordt ze uitgemaakt voor hoer en alles wat slecht is. Volledig overstuur vlucht ze weg. En onderweg komt ze **Moenen** tegen, een lelijke, eenogige man die toch overtuigend over kan komen, omdat hij in werkelijkheid de duivel is.

Mariken gaat met Moenen mee. Ze gaan naar het zuiden van de Nederlanden en nemen in diverse steden hun intrek in hotels. Maar overal waar ze komen, zorgen ze voor rottigheid. Mensen krijgen door hen ruzie met elkaar en steken elkaar zelfs dood, oftewel: Mariken leeft in zonde met de duivel.

Maar na **zeven** jaar rondzwerven komen ze weer in Nijmegen. En daar ziet Mariken een wagenspel. Er is hier dus sprake van **een wagenspel in een wagenspel**. Best ingenieus. En in dat wagenspel staat de mens terecht voor de rechtbank waar God de opperrechter is. Maar **Maria verdedigt als advocaat de mens**.

Door het wagenspel leert Mariken dat iedereen, dus zichzelf ook, vergeving kan krijgen voor zijn zonden. Daarop besluit ze dat ze niet langer bij Moenen wil horen, maar ook vergeving wil. Moenen wordt daarop zo kwaad dat hij haar hoog in de lucht laat zweven en naar beneden laat vallen.

Toevallig loopt haar oom de priester daar ook rond. Hij neemt haar mee en helpt haar. Ze gaan bij steeds hogere geestelijken langs in de hoop een manier te vinden om van haar ernstige zonden af te komen. Uiteindelijk komen ze bij de allerhoogste: de paus.

Die zegt haar dat ze met ringen om haar nek en armen haar zondige leven af moet zweren in een streng klooster. Op hoge leeftijd wordt Mariken wakker in haar kamer in het klooster en merkt dat de ringen van haar nek en armen zijn afgevallen. Ze is gered. **Als ze sterft, zal ze in de hemel komen, dankzij Maria**.

Maria is er voor de zondige mens.

6.8 Lieder – 1:21:13

We gaan het hebben over een heel ander genre: het lied.

6.8.1.1 Het Gruuthusehandschrift – 1:21:22

Op een gegeven moment werd 'het Gruuthusehandschrift' gevonden. Dit is een boekband met een verzameling liederen. Die boekband was in het bezit van de familie Gruuthuse. Vandaar de naam.

Maar wat moet je je voorstellen bij een **boekband**? Vroeger ging dat namelijk heel anders dan nu. Wij zijn tegenwoordig gewend dat je een boek koopt en dat boek zit in een koft. Als het een mooie dikke koft is, noemen we dat een boekband.

Maar vroeger werden meerdere teksten op perkament bewaard en als je er genoeg had, ging je ermee naar de boekbinder en die maakte die losse bladen dan vast in een boekband. Je kunt het vergelijken met een multomap. Alleen haal je de bladen er dan nooit meer uit.

Voor wetenschappers is het dus altijd weer een verrassing wat er in zo'n boekband zit. Het Gruuthusehandschrift bevat in totaal 147 liederen, 16 gedichten en 7 gebeden.

6.8.1.2 Het Egidiuslied – 1:22:55

Het bekendste lied uit het Gruuthusehandschrift is het Egidiuslied. Op het perkament kun je ook echt zien dat het gezongen werd, omdat er een soort **notenschrift** bij staat.

*Egidius waer bestu bleven
Mi lanct na di gheselle mijn
Du coors die doot du liets mi tleven
Dat was gheselschap goet ende fijn
Het sceen teen moeste ghestorven sijn*

*Nu bestu in den troon verheven
Claerre dan der zonnen scijn
Alle vruecht es di ghegheven*

*Egidius waer bestu bleven
Mi Lanct na di gheselle mijn
Du coors die doot du liets me tleven*

*Nu bidt vor mi ic moet noch sneven
Ende in de weerelt liden pijn
Verware mijn stede di beneven
Ic moet noch zinghen een liedekijn
Nochtan moet emmer ghestorven sijn*

*Egidius waer bestu bleven
Mi lanct na di gheselle mijn
Du coors die doot du liets mi tleven
Dat was gheselschap goet ende fijn
Het sceen teen moeste ghestorven sijn*

Vertaling door Willem Wilmink:

*Egidius, waar ben je gebleven?
Ik mis je zo, mijn kameraad.
Jij koos de dood, liet mij het leven.
Je vriendschap was er vroeg en laat,
Maar 't moest zo zijn, een van ons gaat.*

*Nu ben je in 't hemelrijk verheven
Helderder dan de zonneschijn,
Alle vreugd is jou gegeven.*

*Egidius, waar ben je gebleven?
Ik mis je zo, mijn kameraad.
Jij koos de dood, liet mij het leven.*

*Bid nu voor mij, ik ben verweven
Met deze wereld en zijn kwaad.
Bewaar mijn plaats naast jou nog even,
Ik moet nog zingen, in de maat,
Tot de dood, die elk te wachten staat.*

*Egidius, waar ben je gebleven?
Ik mis je zo, mijn kameraad.
Jij koos de dood, liet mij het leven.
Je vriendschap was er vroeg en laat,
Maar 't moest zo zijn, een van ons gaat.*

Blijkbaar is iemand ontzettend verdrietig om zijn overleden vriend. Het is wel bijzonder dat juist de vriend het blijkbaar goed heeft in de hemel, terwijl de achtergebleven vriend het zwaar heeft op aarde. Dat past natuurlijk perfect bij de **theocentrische** maatschappij: het leven op aarde staat in het teken van het hiernamaals.

6.8.1.3 *Het lied van heer Halewijn – 1:25:33*

*Heer Halewijn zong een liedekijn;
Al die dat hoorde wou bij hem zijn.
En dat vernam een koningskind,
Die was zoo schoon en zoo bemind.*

Een lied was dus iets waar je mensen mee kon verleiden. Denk aan de sirenenzang: al in de oudheid bestonden verhalen waarin sirenen, zeemeerminnen, liedjes zongen waarmee ze zeelieden verleidden en schipbreuk lieten leiden. Misschien ken je het ook van de film Pirates of the Caribbean.

*Zij ging voor haren vader staen;
'Och vader, mag ik naer Halewijn gaen?'
'Och neen, gij dochter, neen gij niet!
Die derwaert gaen en keeren niet.'*

*Zij ging voor hare moeder staen:
'Och moeder, mag ik naer Halewijn gaen?'
'Och neen, gij dochter, neen gij niet!
Die derwaert gaen en keeren niet.'*

*Zij ging voor hare zuster staen:
'Och zuster, mag ik naer Halewijn gaen?'
'Och neen, gij zuster, neen gij niet!
Die derwaert gaen en keeren niet.'*

Je ziet hier duidelijk **herhaling**: dit is een kenmerk van een lied. Ook in het Egidiuslied zag je herhaling. In het moderne popliedje zie je ook herhaling. Het refrein keer namelijk een paar keer terug. De prinses vroeg eerst aan haar vader, daarna aan haar moeder en vervolgens aan haar zus of ze naar Halewijn mocht. Maar alledrie vonden ze dat niet goed, want degenen die naar Halewijn gaan, keren nooit meer terug.

*Zij ging voor haren broeder staen:
'Och broeder, mag ik naer Halewijn gaan?'
't Is mij aleens waer dat gij gaet,
Als gij uw eer maer wel bewaert,
En gij uw kroon naer rechten draegt.'*

Haar broer kan het niet schelen wat ze doet, **als ze haar eer maar bewaart**. Wat bedoelt hij daarmee? Hoe kan een jonkvrouw haar eer bewaren?

*Toen is zij op haer kamer gegaen
En deed haer beste kleeren aen.*

*Wat deed zij aen haeren lijve?
Een hemdeken fijnder als zijde.
Wat deed zij aen haer schoon korslijf?
Van gouden banden stond het stijf.
Wat deed zij aen haren rooden rok?
Van steke tot steke een gouden knop.
Wat deed zij aen haeren keirle? (overkleed)
Van steke tot steke een peirle. (parel)
Wat deed zij aen haer schoon blond haer?
Een kroone van goud en die woog zwaer.*

*Zij ging dan in haer vaders' stal,
En koos daer 't beste ros van al.
Zij zette haer schrijlings op het ros:
Al zingend en klingend reed zij door 't bosch.*

*Als zij te midden 't bosch moge zijn.
Daer vond zij mijn heer Halewijn.
'Gegroet!' zei hij, en kwam tot haer.
'Gegroet, schoon maegd, bruin oogen klaer!'*

*Zij reden met elkander voort
En op den weg viel menig woord.
Zij kwamen bij een galgenveld,
Daeraen hing menig vrouwenbeeld.*

*Alsdan heeft hij tot haer gezegd:
'Mits gij de schoonste vrouwe zijt,
Zoo kiest uw dood! Het is nog tijd.'*

*'Wel als ik dan hier kiezen zal,
Zoo kieze ik dan het zwaard voor al.
Maer trekt eerst uit uw opperst kleed,
Want maegdenbloed dat spreit zoo breed;
Zoo 't u bespreide het ware mij leed.'*

De prinses geeft aan dat ze liever door het zwaard sterft dan door de galg. Dat kan wellicht verklaard worden doordat de galg voor misdadigers bedoeld is. Sterven door het zwaard is dus **eervoller**.

Maar misschien is hier ook wel sprake van **een erotische onderlaag**: als het zwaard haar doorklieft, begint het maagdenbloed te sproeien. Misschien is dit een verwijzing naar een ontmaagding.

Als de prinses zonder huwelijk ontmaagd zou worden, zou ze haar eer verliezen.

*Eer dat zijn kleed getogen was,
Zijn hoofd lag voor zijn voeten ras;*

De prinses behoudt haar eer. Terwijl Halewijn zich uitkleedt, pakt ze zijn zwaard en hakt zijn kop eraf.

*Zijn tong nog deze woorden sprak:
'Gaet ginder in het koren
En blaest daar op mijn horen,
Dat al mijn vrienden 't hooren.'*

Op de hoorn blazen om vrienden om hulp te roepen, kennen we uit het Roelantslied. Dit is ook een Karelroman. Maar misschien is hier ook weer sprake van een erotische onderlaag: Halewijn doet haar een oneerbaar voorstel waar meisjes niet op in gaan als ze hun eer willen bewaren. En in de volgende strofe zie je dat onze prinses dat ook niet doet.

*'Al in het koren en gae ik niet;
Op uwen horen en blaes ik niet.'
'Gaet ginder onder de galge
En haelt daer een pot met zalve
En strijkt dat aen mijn rooden hals!'*

*'Al onder de galge en gae ik niet;
Uwen rooden hals en strijk ik niet,
Moordenaers-raed en doe ik niet.'*

*Zij nam het hoofd al bij het haer
En waschte 't in een bronne klaer.
Zij zette haer schrijlings op het ros;
Al zingend en klingend reed zij door 't bosch.*

*En als zij was ter halver baen,
Kwam Halewijns moeder daer gegaen:
'Schoon maegt, zaegt gij mijn zoon niet gaen?'*

*'Uw zoon heer Halewijn is gaan jagen,
g'en ziet hem weer uws levens dagen
'Uw zoon heer Halewijn is dood;
Ik heb zijn hoofd in mijnen schoot;
Van bloed is mijnen voorschot rood!'*

Waarom heeft zij het hoofd in haar schoot? Waarom heeft ze hoofd niet aan het zadel gehangen? En waarom moet zo duidelijk gezegd worden dat haar schoot rood is? Wordt hier toch weer gezinspeeld op een mislukte poging tot ontmaagding en onttering?

*Toen ze aen haer vaders poorte kwam,
Zij blaesde den horen als een man.
En als de vader dit vernam,
't Verheugde hem dat zij weder kwam.
Daer werd gehouden een banket;
Het hoofd werd op de tafel gezet.*

6.8.1.4 Er is nog zoveel meer – 1:34:49

Er is nog veel meer interessants uit de middeleeuwen, maar er moeten keuzes gemaakt worden. Toch kan ik het niet nalaten om kort nog een paar zaken uit de late middeleeuwen te noemen.

6.8.1.4.1 Het verschil tussen hoofse en voorhoofse literatuur – 1:34:57

Dit verschil is heel kort aan de orde gekomen toen het verschil tussen Karel- en Arthurromans werden uitgelegd. In de Arthurromans speelt **de liefde**, de vrouw een belangrijke rol. Daarom worden die tot de hoofse verhalen gerekend. Maar er zijn niet alleen hoofse verhalen: er zijn ook prachtige hoofse gedichten. In deze gedichten wordt in de derde persoon in **een hof**, **een tuin**, gesproken over de geliefde in een beeldspraak die ontleend is aan alles wat je in een tuin terugvindt.

6.8.1.4.2 Esopet – 1:35:45

Deze verhalenbundel uit de tweede helft van de 13^e bevat korte **dierfabels** waarin allemaal wijze lessen verborgen zitten. Deze verhalenbundel verwijst overigens naar Aesopus, een Griekse schrijver die ook dierverhalen schreef. Hiermee wordt eigenlijk de bewering dat de oudheid pas in de renaissance werd herontdekt door tegengesproken. Misschien begon dit al veel eerder, of zijn bepaalde zaken uit de oudheid gedurende de middeleeuwen bekend gebleven.

6.8.1.4.3 De abele spelen – 1:36:25

Dit zijn vier toneelstukken die ontdekt zijn in het Hulthems handschrift van de familie Van Hulthem. Deze toneelstukken zijn bijzonder, enerzijds omdat ze niet religieus waren, maar **wereldlijk**. En elk serieus, wereldlijk toneelstuk werd gevolgd door een **softernie**, een soort **klucht**, oftewel een kort, grappig, vaak erg plat toneelstukje.

6.8.1.4.4 Hadewych – 1:37:12

Hadewych was een bijzondere vrouw. Ze was geen non, maar haar gedichten waren erg religieus, maar wel op een bijzonder manier: in haar gedichten beschreef ze haar verlangen naar een eenwording met God alsof ze een bijna fysieke extatische liefdeservaring nastreeft met God. Dit soort poëzie wordt ook wel **mystiek** genoemd. Hadewych was dus een mystica.

6.8.1.4.5 Jacob van Maelant – 1:38:12

Deze man begon al in de 13^e eeuw **encyclopedieën** te schrijven, zoals *De spiegel historiael* en *Der naturen bloeme*. Hij was een bekend schrijver die duidelijk zijn naam aan zijn werk verbond. En dat is best vreemd, want over het algemeen wordt er gezegd over Middelnederlandse literatuur dat het **gemeenschapskunst** is, oftewel: kunst van iedereen. De kunstenaar zelf speelt geen rol. En dat is ook logisch, want in een orale traditie weet niemand meer wie de oorspronkelijke troubadour van het verhaal is. Maar hier zie je duidelijk dat er iets verandert.

6.8.1.4.6 Hendrik van Veldeke – 1:38:51

Een man die ook zijn naam onder zijn werk zette, was Hendrik van Veldeke. Hij heeft onder andere **heiligenlevens** (hagiografieën) geschreven: verhalen van martelaren die heilig werden verklaard.

6.8.1.4.7 Elckerlijck – 1:38:58

Dit bijzondere toneelstuk is een **allegorie**: de personages in dit stuk zijn geen mensen of dieren, maar normen en waarden of algemene begrippen. Zo is 'vriendschap' een personage. En 'Elckerlijck' is zelf de hoofdpersoon. 'Elckerlijck' betekent 'iedereen'. Oftewel: de hoofdpersoon staat symbool, is een allegorie voor iedereen.

7 Het slot – 1:39:34

Er is nog zoveel meer te vertellen over de middeleeuwen en de Middelnederlandse literatuur. Hopelijk hebben deze syllabus en de video van Online Nederlands je voldoende achtergrondinformatie hebben gegeven om de oude teksten te plaatsen in de historische tijd. En hopelijk ben je nieuwsgierig geworden naar een aantal verhalen.

JE KUNT NU EEN KAHOOTQUIZ MAKEN.
DE DOCENT GAAT NAAR GETKAHOOT.COM EN LOGT IN. VERVOLGENS
ZOEKT HIJ OP 'DEKROSSE ONLINE NEDERLANDS MIDDELEEUWEN QUIZ 3'
DE LEERLINGEN GAAN NAAR KAHOOT.IT EN VOLGEN DE AANWIJZINGEN OP
HET SCHERM VAN DE DOCENT.

